

Miksi sanoja lainataan?

Turun murteen ruotsalaislainojen taustoista¹

MAIJA GRÖNHOLM

Kielen aineksia, erityisesti sanoja, kulkee aina kielestä toiseen. Kun lainautumisen syytä aletaan pohtia, on samanaikaisesti mietittävä, mitä motiiveja kaikilla kielenkäyttäjillä on ylipäänsä leksikaalisiin uudennoksiin.

Turussa on jo vuosisatoja asunut suomen- ja ruotsinkielistä väestöä rinnakkain. On oletettu, että ruotsalaisia olisi tullut Turunmaan saaristoon 1000- tai 1100-luvulla, ja on mahdollista, että Turun seudullakin on ollut ruotsinkielistä asutusta jo näin varhain (Ahlbäck 1954: 112; Hultman 1920: 4). Paitsi kielikontakti itse kaupungissa on lounaismurteiden ja suomenruotsin murteiden kieliraja kulkenut hyvin lähellä Turkua sen etelä- ja lounaispuolitse (ks. esim. Kettunen 1969: kartta 1). Kielirajan tuntumassa on erikielisten väestönosien kanssakäyminen esim. kaupan ja kalastuksen välityksellä ollut aina vilkasta.

Suomalaiset ovat olleet lukumääräisesti kaupungin valtaväestö, ja todennäköisesti porvaristokin on ollut suomenkielistä vielä 1600-luvulla. Ruotsinkielisten osuus on kasvanut erityisesti 1800-luvulla, jolloin on kirjattu korkein ruotsinkielisten prosenttiosuus, liki 42 % (Jutikkala 1957: 406; Nikander 1922: 96). Taloudellisessa ja sosiaalisessa mielessä ruotsinkielisen vähemmistön merkitys alkoi kasvaa jo 1600-luvulta lähtien, kun Turkuun perustettiin mm. Akatemia.

Turun kielikontaktitilanteelle on kuitenkin ollut aina tärkeämpää kaupungin sisäinen kielitilanne kuin lähellä oleva kieliraja. Kaupungin kielelliset erot ja ryhmät olivat vielä viime vuosisadalla suunnilleen samat kuin yhteiskunnalliset erot ja ryhmät. Erot olivat merkittäviä elintavoissa, esim. asumisessa, ruokakulttuurissa, vaateuksessa ja harrastuksissa.

¹ Artikkelin pohjautuu Åbo Akademiassa 28. lokakuuta 1988 pidettyyn väitöksenalkajaisitelmään.

Pitkään jatkuva ja kiinteä kielikontakti synnyttää vuorovaikutusta, myös lainaamista, kielten välille. Vuorovaikutuksen ja sen aiheuttamien muutosten taustalla ovat aina kieltä käyttävät henkilöt ja koko kieliyhteisö. Kieliyhteisön normit ja arvostukset määräävät muutosten suunnan ja laadun. Kun ruotsinkielinen vähemmistö oli vielä 1800-luvulla prestiisiasemassa suomenkielisiin nähden – eli kulttuuriltaan kehittyneempi ja yhteiskunnallisesti hallitsevassa asemassa –, se aiheutti lainaamista erityisen paljon juuri suomeen päin. Tällöin lainoilla voitiin ilmentää korkeampaa statusta ja luoda tyylivivahteita oman sosiaaliluokan ulkopuolelle (vrt. Regnéll 1974: 44; Rössler 1979: 41). Esim. *sleeparti* 'rekiretki' tai *frisörska* 'kampaaaja' -lainojen käyttö voi viitata puhujan pyrkimykseen korkeampaan sosiaaliseen statukseen. On mahdollista, että esim. kaikki *eerata*-loppuiset verbitkin on alun alkaen mielletty korkeampaan sivistystasoon kuuluviksi, koska Strengin (1915: 314–315) mukaan jo vanhemmassa kirjakielessäkin kirjoittajat mielellään pyrkivät saamaan aikaan oppineen leiman näillä verbeillä.

Lainojen lukuisuuden katsotaan viittaavan yleensä toisen kielen ja kieliyhteisön valta-asemaan (E. Itkonen 1966: 130). Vertailun vuoksi mainittakoon, että ruotsista lainattujen perussanojen määrä – joka omassa tietyin kriteerein rajatussa Turun murteen ydinleksikossanikin on n. 1400 ja suomen yleiskielessä eräiden laskelmien mukaan n. kaksituhatta – on moninkertainen vaikkapa suomen yleiskielen venäläisperäisten (ks. Plöger 1973: 40) tai amerikansuomen englantilaisperäisten (ks. Virtaranta 1971: 100) lainojen määrään verrattuna.

Tällaiset prestiisikielestä omaksutut lainat ovat usein myös tarpeellisia uusien käsitteiden nimiä, novaatioita. Koska ruotsalaisväestöllä oli kiinteät suhteet Tukholmaan, olihan osa virkamiehistöä Tukholman seudulta syntyisinkin, tuli lainojen mukana kulttuurivirtauksia lännestä kuten erilaisia käyttöesineitä, vaatteita, ruokalajeja jne., esim. *pinksnet* 'nenänvarressa pidettävät silmälasit', *parasolli* 'päivänvarjo', *sentraali* 'puhelinkekus'; *ponksu* 'miesten pitkä takki', *potforit* 'päällyskengät'; *putinki* 'vanukas'. Usein tällaiset sanat olivat Ruotsissakin lainaperäisiä. Myös elintavoissa tapahtuvat muutokset heijastuvat lainoista. On luonnollista, että erityisesti kehittyvän kaupunkimiljöön uudet käsitteiden nimet omaksuttiin ruotsista, esim. *pisuaari* 'miesten mukavuuslaitos', *poorvaunu* 'raitiovaunu', *trotvalli* 'jalkakäytävä'. Tällaiset syyt ovat ilmiselvästi universaaleja eri kielissä. Niistä voidaan mm. Weinreichin (1977: 80) mielestä nähdä, mitä toinen kieliyhteisö on toiselta oppinut.

Kiinteä kielikontakti aiheuttaa muunkintyyppisten sanojen lainaamista. Työelämässä lainataan herkästi sellaisia sanoja, joita ammattien harjoittamisessa päivittäin tarvitaan, esim. *pykätä* 'rakentaa', *rumpankki* 'höylä', *värkki*

'koje, laite; kangas'; *kuurninki* 'paksummasta kankaasta tehty hameen helma'; *lunninki* 'vyötäröä t. hihansuuta kiertävä erillinen reunus', *masina* 'kone, ompelukone'. Erityisen ymmärrettäväksi lainaamisen tekee se, että suomenkieliset olivat useasti ruotsinkielisten palveluksessa. Myös muut jokapäiväiseen elintapaan liittyvät sanat lainautuvat herkästi. Kotona ei enää aina leivottu, vaan käytiin ostamassa *pakarilta* erilaisia vehnäleipiä, joiden nimiä näkyy runsaasti, esim. *ankkastokka* 'vehnäpitko', *kranssi* 'vehnäskiekkö', *lonka* 'pitko', *länkti* 'pitko', *öörfiila* 'korvapuusti'. Ei myöskään viljelty porkkanoita tai muita juureksia, vaan käytiin ostamassa torilta *muuröttereitä* 'porkkanoita' ja *repettereitä* 'punajuuria'.

Myöhemmin, varsinkin viime vuosisadan vaihteessa jo 1900-luvun alkupuolella, kun Turkuun muutti runsaasti ruotsinkielistä talonpoikaisväestöä mm. Nauvosta, Korppoosta, Paraisilta ja Kemiöstä (ks. Jutikkala 1957: 405), muuttui kaupungin kieliyhteisö merkittävästi. Suomen- ja ruotsinkielisen työväestön kielikontaktissa ruotsi ei ollutkaan enää ylhäältä alaspäin kulkevassa vaikutussuhteessa, vaan päinvastaisessa, ja rehevät murrelähäiset lainasanat alkoivat ilmentää uusia lainaamisen motiiveja. Tietävästi työväestön keskinäisissä seka-avioliitoissa ruotsinkieliset suomalaistuivat nopeasti ja vaihtoivat kieltä. Jäljelle jäivät vain vivahteikkaat Turunmaan ruotsin murteisiin perustuvat lainasanat tai murrelähäiset äänne-, muoto- ja merkitysvariantit.

Työelämän, kaupankäynnin samoin kuin lukuisien seka-avioliittojen ja tavallisen kaksikielisyyden olemassaolo tekee ymmärrettäväksi ns. turhien lainojen siirtymisen ruotsista Turun murteeseen. Muiltakin kieliraja-alueilta tiedetään, että pelkkä kiinteä kielikontakti johtaa sanojen siirtymiseen, vaikkei selvää motiivia olisikaan (ks. esim. Clyne 1975: 44; Lagman 1971: 161; Rūke-Draviņa 1969: 45). Tällöin lainataan varsinkin jokapäiväiseen elämänmenoon kuuluvia ja keskeisiä perhe-elämän sanoja kuten sukulaisuussuhteiden ja talouden- ja lastenhoidon, sairauksien yms. nimityksiä (vrt. Hofstra 1985: 292–350; Plöger 1973: 306–308; Suhonen 1980: 208–209), esim. *fasteri* 'isän sisko', *mamma* 'äiti; isoäiti', *pappa* 'isä; isoisä, vanha vaari', *pruuri* 'veli; ystävä'; *haaversoppa* 'kauraryneistä ym. valmistettu keitto', *pastantti* 'perunapuuro', *pruunata* 'ruskistaa'; *appora* 'ahven', *mirtti* 'myrtti', *rinkeplumma* 'kehäkukka'; *linta* 'kapalo; side', *lintata* 'kapaloida; sitoa', *meslinki* 'tuhkarokko'.

Myös lainansaajakielen, kohdekielen, sisäiset syyt voivat aiheuttaa lainaamista. Tavallinen lainaamisen syy eri kielissä on uusien synonyymisten ilmausten tarve (ks. esim. Clyne 1975: 43). Erityisen ekspansiivisia ovat sellaiset merkityskentät, jotka ovat kieliyhteisössä kiinnostuksen kohteina tai tärkeitä. Tällaisista voidaan mainita esim. ruokiin ja juomiin liittyvät nimi-

tykset, vaikkapa jo edellä mainittu *lonka*, *länkti* ja omaperäinen *pitko*. Esim. kahvin laatua luonnehtivat sanat ovat olleet yksi attraktiokeskus, joka on vetänyt puoleensa runsaasti adjektiiveja luonnehtimaan kahvin laimeutta, esim. *plittu*, *plattu*, *kluttu*, *plissu*. Uusia synonyymejä on tarvittu runsaasti myös normittaviin tehtäviin. Esittelen niitä laajemmin affektisten lainojen yhteydessä.

Yleensä ollaan sitä mieltä, että millään kielellä ei ole varaa puhtaisiin synonyymeihin (Ullmann 1967: 105). Vaikka lainasanan diagnostiset komponentit olisivat samoja kuin kohdekielen synonyymisen ilmauksen, on merkitys kuitenkin voinut muuttua sivumielteen komponenttien osalta (ks. tällaisista Grönholm 1988: 322–327). Lainalla voi olla korkeampi status, positiivinen komponentti, esim. *kusini* 'serkku' -lainalla verrattuna *serkkuun* tai *orpanaan*. Toisaalta on niinkin, että kun lainat vakiintuvat kohdekieleensä, ne menettävät ilmaisukykyään. On oletettavissa, että ruotsalaislaina *talrikki* 'lautanen' on alun perin ollut positiivisesti latautunut uusi synonyymi omaperäisen *lautasen* rinnalla (ks. tästä Airila 1940: 90), vaikka ne murreinformanttieni mukaan ovat puhtaita synonyymejä. Samoin sellaiset arkiset taaajaan esiintyvät sanat kuten *muuruutti*, vrt. venäläisperäinen *porkkana*, tai *mamma*, vrt. vanha germaanisiperäinen sana *äiti*, ovat synkronisesti tarkastellen puhtaita synonyymejä.

Eri kielten lainasanastoista havaittu universaali piirre, runsas puhumista, liikkumista ja lyömistä merkitseviin sanakenttiin lainaaminen (ks. Weinreich 1977: 82) ei tee poikkeusta Turun murteessakaan. Tosin puhumiseen viittaavat *praakata*, *pläpöttää*, *platottaa* ja kulkemiseen viittaavat *paseerata*, *flaasustaa* eivät ole puhtaita synonyymejä, vaan lainojen sivumielteen eriytyneillä merkityksillä on voitu tarkentaa kiinnostuksen kohteena olevaa aihepiiriä. Samoin erilaisilla lyömistä merkitsevillä lainoilla *klopata*, *plitata*, *flinauttaa*, *klipata*, *mäntätä* jne. on voitu kuvata lyömisestä voimakkuutta ja ilmentää erilaista ääntä (ks. tark. Grönholm 1988: 319–320).

Lainasanojen avulla voidaan monissa muunlaisissakin tapauksissa tarkentaa ilmauksia, kun omaperäiset sanat ovat merkitykseltään epämääräisempiä tai laajempia (ks. Weinreich 1977: 81). Esim. *löökki*-lainalla, joka merkitsee usein vain 'tuoretta sipulia' t. 'sipulinvartta', on voitu vanhemman *sipulasanan* rinnalla eriyttää kuivattuun sipuliin ja tuoreeseen sipuliin viittaavat merkitykset. Samoin *vamppu*-lainalla, joka merkitsee Turun murteessa vain 'pesusientä', on voitu eriyttää erilaiset sienet. 'Syötävän sienet' merkitystehtävään on jäänyt omaperäinen *sieni*. Lainan avulla voidaan välttää myös haitallista homonymiaa. Turun murteen *papu*-sanalla on voitu vanhastaan viitata sekä papuun, yleensä härkäpapuun, että herneeseen. Kun 'pavun' merkitystehtävään on lainattu *pöönä*, on venäläisperäinen *papu* jäänyt viit-

taamaan lähinnä vain herneeseen.

Yleensä eri kielistä tiedetään, että affektia lisäämään lainataan halukkaasti uusia ja tuoreita ilmauksia, kun vanhat sanat kuluvat herkästi (ks. tästä esim. Weinreich 1977: 81). Turun murteen lainoissa aivan erityisesti suomenruotsin murteista lähtöisin olevat, usein jo alkuaan pejoratiiviset sanat ovat tyydyttäneet näitä tarpeita. Joskus pejoratiivistumistendenssit ovat omaakin kehitystä, vallankin murrelähteisissä sanoissa, sillä puhujan kannalta statukseltaan matalammasta kielestä lainataan halukkaasti sanoja tällaisiin tarkoituksiin. Vastaavasti suomen murteista on lainattu runsaasti sanoja suomenruotsin murteisiin pejoratiivisten ilmausten tarvetta tyydyttämään.

Erityisesti ihmiseen viittaavat nimitykset ovat alueita, joihin universaalisti lainataan runsaasti uudennoksia alhaalta ylöspäin -suhteessa, vaikka omiakin synonyymejä on runsaasti. Vertailun vuoksi mainittakoon, että suomenruotsin murteiden suomalaiset lainasanat ovat Wessmanin (1939: 53) mukaan yleisyysjärjestyksessä 1. haukkumasanat ja halventavat sanat ja 2. ekspressiivisanat. Samoin esim. sveitsinranskan saksalaislainat vilisevät Weinreichin (1977: 84) mukaan moraalisesti epäilyttävien, kelvottomien, huonosti pukeutuvien ja likaisten naisten nimityksiä. Aivan samat inhimilliset yllykkeet ovat esillä myös Turun murteen ja ruotsin välisessä kielikontaktissa, esim. Turun murteen *haaso* 'vanhasta, raihnaasta, us. resuisesta naisesta', *flikantrontti* 'laiskasta ja us. lyhyestä tytöstä', *pleto* 'suulas', *pritakka* 'pienestä, us. hienostelevasta naisesta', (*ämmän*)*kruppana* 'vanhasta, ryppyisestä naisesta', (*äijän*)*knääkki* 'äijänruipelosta', (*äijän*)*kräffeli* 'vanhasta kuivettuneesta äijänkappyrästä' jne. ovat affektisia naisen ja miehen nimityksiä. Samanlaisia on myös lapsista, esim. *kläppi*, *knööli*, *klossi*, *kloppi*, vaikka vaihtelua on jo ennestään, vrt. sm. *lapsi*, *mukula*, *kakara* jne.

Ekspansiivisia kenttiä ovat kieliyhteisössä olleet varhemmin myös ihmisen ikäviin luonteenpiirteisiin tai patologiseen tilaan ja siihen korreloivaan ulkomuotoon viittaavat. Uusilla ilmauksilla kuten esim. *haltta* ja *klenkka* 'ontuvasta ihmisestä' tai *pänttäri* 'pulsasta pojasta' on osoitettu puhujan negatiivisia affekteja ja suhtautumista poikkeaviin tiloihin. Lainasanoja on hyödynnetty myös normittaviin ja kasvatuksellisiin tarkoituksiin; niillä on voitu ilmentää käytöksen suotavuutta tai epäsuotavuutta (ks. tällaisista myös Coseriu 1979: 43; Weisgerber 1971: 70). Esim. juominen, liikasyöminen, laiskuus ja juoruilevuus ovat olleet normittamisen kohteita. Samoin on suhtauduttu erityisen negatiivisesti ylenpalttiseen kaupungilla juoksenteluun, seurusteluun ja avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin. *Honkki*, *krallu* tai *knääkkä* -haukkumanimeä viittaamaan mieheen, johon nainen ei ole vihitty, ei toki mielellään halunnut saada niskoilleen.

Ekspressiivisanoissa lainaamista edistävä tekijä on ollut myös vieraasta kielestä tuleva ja selvästi tunnistettava äänteellinen kvalimerkki (ks. termistä Anttila 1976: 128). Outo äännepiirre on voinut tuntua ilmaisukykyisemmältä ja sillä on voitu ilmentää voimakkaitakin tunnelatauksia. Muistakin kielistä tiedetään, että tällaisia äänteellisesti erottuvia sanoja lainataan halukkaasti juuri ihmistä ja hänen käyttäytymistään luonnehtimaan (Gauger 1979: 83; Ravila 1952: 268–271). Niillä voidaan tähdätä myös koomisen efektin luomiseen. Erityisesti on lainattu kahdella konsonantilla tai *f*:llä alkavia sanoja (Grönholm 1988: 319). Ne ovat sopineet deskriptiivisiin samoin kuin normittaviinkin tarkoitukseen helpon tunnistettavuutensa vuoksi. *Prällätä* 'mellastaa juovuspäin', *prätätä* 'sätätä juopuneena', *prittakitti* 'suulas ihminen', *kleuso* 'suuta soittava ihminen', *kräffeli* ja *floosuttaa* 'huohottaa' ovat tästä esimerkkeinä. Lisäksi on lainattu erityisen halukkaasti *ö*- ja *ä*-sanoja (Grönholm 1988: 321). Kun omasta kielestä on tunnettu juuri *ö*-sanoja kuvaamassa rumaa ulkomuotoa, liikkumista tai muuta patologista tilaa (Sademiemi 1962: 448), on lainattu fonostilistisiin tarkoituksiin vastaavantyyppisiä sanoja, esim. *spöökki*, *spöökkätä* '(yl.) pukeutua erikoisella tavalla', *trötö* 'nokka (kahvipannussa)'; *knääkkä*.

Affektisten sanojen ohella myös interjektiotyyppisillä sanoilla on tunnetusti suuri ekspansiovoima (ks. esim. Rūke-Draviņa 1969: 44–45; Weinreich 1977: 80). Niiden lainautumisherkyyteen voivat vaikuttaa sanojen korkea esiintymistäajuus ja syntaktinen itsenäisyys, esim. *fyi*, *atjöö*, *moro*, *jeekala*, *jeevelsnamma*. Erityisesti kieliraja-alueilla lainataan toisen kielen taajaan esiintyviä sanoja.

Kielet voivat toisen kielen sanoilla tyydyttää myös alituista tabun alaisten sanojen ja eufemismien tarvetta (Weinreich 1977: 82). Pseudoeufemismeissa voi originaalin merkitys olla täysin sama kuin omaperäisen sanan. Vierasta sanaa on kuitenkin helpompaa käyttää, kun siihen ei liity tunnesidonnaisuutta. Moniin arkoihin aihealueisiin kuten sukupuolielinten nimityksiin lainataan halukkaasti sanoja vieraasta kielestä. Myös alkoholin käyttö on ollut jonkinasteista tabualueetta, ja monilla lainaperäisillä sanoilla on voitu ilmentää sekä normittavia että eufemistisia tendenssejä, esim. *fööris*, *fyyris*, *flööris*, *plörös*, *pöffelis*. Eri sanoilla on voitu välittää joskus negatiivisempaa, joskus positiivisempaa – suorastaan humoristista – puhujan suhtautumista juopumukseen.

Vieraasta kielestä lainaamisen taustalla voivat olla monetkin edellä kuvattunlaiset syyt yhtäaikaan vaikuttamassa, eikä aina voi saada selville, mikä syy on ollut ensiarvoisin. Lainasanoja diakronisesti tarkasteltaessa pitäisi tutkijan pystyä mahdollisimman pitkälle jäljittämään myös kieliyhteisössä aikaisemmin vallinneet normit ja arvostukset, ja vaikka se ei ole täydellisesti

mahdollista, tässä työssä auttaa myös tutkijan oma kielikompetenssi. Maa-
ilma muuttuu, mutta ihminen säilyttää samat inhimilliset ominaisuutensa, ja
näin myös lainaamisen syyt eri aikoina ja eri yhteisöissä ovat paljolti saman-
laiset.

LÄHTEET

- AHLBÄCK, OLAV 1954: Den finlandsvenska bosättningens ålder och ursprung. *Finsk Tidskrift* 1954 s. 110–120.
- AIRILA, MARTTI 1940: Johdatusta kielen teoriaan I–III. Porvoo—Hki.
- ANTILA, RAIMO 1976: Affektiivis[-deskriptiivis-onomatopoeettis]ten sanojen asema kielen merkkisysteemissä. *Vir.* 1976 s. 126–133.
- CLYNE, MICHAEL 1975: Forschungsbericht Sprachkontakt. Düsseldorf.
- COSERIU, EUGENIO 1979: Sprache, Strukturen und Funktionen. 3. durchgesehene und verbesserte Auflage. Tübingen.
- GAUGER, HANS-MARTIN 1970: Wort und Sprache. Sprachwissenschaftliche Grundfragen. Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft 3. Tübingen.
- GRÖNHOLM, MAIJA 1988: Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa. Åbo.
- HOFSTRA, TETTE 1985: Ostseefinnisch und Germanisch. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961. Groningen.
- HULTMAN, O. F. 1920: Härstamma Finlands svenskar från Sverige? Öfvertryck ur *Finsk Tidskrift*. Helsingfors.
- ITKONEN, ERKKI 1966: Kieli ja sen tutkimus. Hki.
- JUTIKKALA, EINO 1957: Turun kaupungin historia 1856–1917 I–II. Turku.
- KETTUNEN, LAURI 1969: Murrekartasto. 3. painos. Helsinki.
- LAGMAN, HERBERT 1971: Svensk-estnisk språkkontakt. Studier över estniskans inflytande på de estlandsvenska dialekterna. Stockholm.
- NIKANDER, GABRIEL 1922: Det svenska bosättningsområdet under historisk tid. *Det svenska Finland II*. Helsingfors.
- PLÖGER, ANGELA 1973: Die russischen Lehnwörter der finnischen Schriftsprache. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 8. Wiesbaden.
- RAVILA, PAAVO 1952: Onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen asema kielen äännesysteemissä. *Vir.* 1952 s. 262–274.
- REGNÉLL, HANS 1971: Semantik. Filosofiska och språkvetenskapliga grundfrågor inom betydelseläran. Andra upplagan. Stockholm.
- RÜKE-DRAVIŃA, VELTA 1969: Språk i kontakt. Aldusserien 263. Lund.
- RÖSSLER, GERDA 1979: Konnotationen. Untersuchungen zum Problem der Mit- und Nebenbedeutung. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 29. Wiesbaden.
- SADENIEMI, MATTI 1962: Über den Gefühlsgehalt von fi. *ö. SUST* 127 s. 485–491.
- SUHONEN, SEPPÖ 1980: Balttilaisten lainasanojen levikistä ja merkityspiirteistä itämerensuomalaisissa kielissä. *Vir.* 1980 s. 189–211.
- STRENG, H. J. 1915: Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakielissä. Helsinki.
- ULLMANN, STEPHEN 1967: Grundzüge der Semantik. Berlin.
- WEINREICH, URIEL 1977: Sprachen in Kontakt. München.
- WEISGERBER, LEO 1971: Die geistige Seite der Sprache und ihre Erforschung. Sprache der Gegenwart. Schriften des Instituts für deutsche Sprache 15. Düsseldorf.
- WESSMAN, V. E. 1939: Om språkets förändring. *Nordiska ordstudier. Folkmålstudier* 6 s. 1–69.
- VIRTARANTA, PERTTI 1971: Finskan i Amerika. Språk i Norden 1971. Stockholm.

Warum werden Wörter entlehnt? Zum Hintergrund der schwedischen Entlehnungen im Dialekt von Turku

MAIJA GRÖNHOLM

Elemente der Sprache, vor allem Wörter, wandern stets von einer Sprache in die andere. Die Motive für die Übernahme neuer Wörter sind in den meisten Sprachen universal. Für die Erforschung der Sprachkontakte bildet Turku ein interessantes Objekt, da die finnisch- und schwedischsprachige Bevölkerung dort jahrhundertlang nebeneinander gelebt hat. Die Situation innerhalb der Stadt war für den Sprachkontakt allerdings stets wichtiger als die in der Nähe verlaufende Sprachgrenze.

Noch im vergangenen Jahrhundert saßen die Schwedischsprachigen gegenüber den Finnischsprachigen die herrschende Position; signifikante Unterschiede zeigten sich je nach Sprachzugehörigkeit u.a. im Wohnen, in der Speisekultur, in der Kleidung sowie in den Beschäftigungen und Interessen. Durch die Prestigestellung der schwedischen Sprache kam es vor allem zu Entlehnungen aus dem Schwedischen ins Finnische. Durch die neuen Wörter ließ sich ein höherer Status ausdrücken, und stilistische Nuancen außerhalb der eigenen gesellschaftlichen Schicht wurden dadurch ermöglicht. Zahlreiche Entlehnungen waren auch Novationen aus dem Westen wie *parasolli* 'Parasoll, Sonnenschirm', *ponksu* 'langer Herrenmantel', *potforit* 'Überschuhe', *poorvaunu* 'Straßenbahn'; sie waren auch im Schwedischen Lehnwörter. Die große Anzahl der aus dem Schwedischen entlehnten Grundwörter, die in meinem nach bestimmten Kriterien eingegrenzten Material ca. 1400 beträgt (mit den dazugehörigen Lautvarianten 1900), weist bereits auf die Vormachtstellung des Schwedischen hin.

Ein enger Sprachkontakt führt auch zu andersartigen Entlehnungen. Es werden leicht Wörter übernommen, die man täglich im Arbeitsleben und in der Familie benötigt. So kommt es zu einer ver-

stärkten Übernahme von Bezeichnungen für Werkzeuge, Arbeitsmethoden, Verwandtschaftsbeziehungen und wichtigen Ausdrücken im Familienleben; davon zeugen Wörter wie *filta* 'Feile', *masina* 'Maschine, Nähmaschine', *rumpankki* 'Hobel'; *mamma* 'Mutter', *pappa* 'Vater', *kusini* 'Cousin, Cousine'; *mirtti* 'Myrte', *rinkelplumma* 'Ringelblume'. Besonders leicht werden auch Wörter übernommen, die in der Sprachgemeinschaft wichtig oder Gegenstand des Interesses sind.

Mit Hilfe von Lehnwörtern wurden vielfach auch Ausdrücke präzisiert, wenn die genuinen Wörter semantisch ungenauer waren. So konnte z. B. durch die Entlehnung *vamppu* 'Waschschwamm' (< schwed. *svamp* 'Schwamm, Pilz') fi. *sieni* 'Schwamm, Pilz', das eigenständige Wort also, für den Speisepilz reserviert werden, indem das Lehnwort die Bedeutung 'Wasch-, Badeschwamm' übernahm. Universal ist ferner der Tatbestand, daß sich die althergebrachten Wörter leicht abnutzen und der Bedarf an neuen und affektbetonten Wörtern durch Lehnwörter befriedigt wird. Die pejorativen Entlehnungen für den Menschen und sein Verhalten oder seine Charaktereigenschaften bilden in dieser Hinsicht ein besonders expansives Feld. Für pejorative Funktionen wurden gern Wörter übernommen, die ein aus der fremden Sprache stammendes, deutlich erkennbares Lautmerkmal enthalten, z. B. Konsonantenverbindungen im Wortanlaut und den Laut *f* (*kleuso* 'Angeberlin', *frekka* 'schlechter und alter Rock / Mantel mit langen Schößen', *tröötti* 'mit gespitzten Lippen').

Mit Hilfe von Wörtern aus einer anderen Sprache kann auch der Bedarf an Tabuwörtern und Euphemismen gedeckt werden. Auch wenn die Bedeutung eines solchen fremden Wortes an sich identisch ist mit der des alten eigenständigen

Wortes, kann doch das Fremdwort leichter in Verbindung mit einer heiklen Thematik verwendet werden, da es emotional nicht gebunden ist. So sind z.B. viele Benennungen der Geschlechtsteile oder auch die diversen Ausdrücke für den Zustand der Trunkenheit Fremdwörter resp. fremder Herkunft. Im Hintergrund der Entlehnung aus einer fremden Sprache wirken mitunter mehrere

Faktoren der oben geschilderten Art; welche Ursache erstrangig war, läßt sich oft nicht feststellen. Die Einstellungen und Wertschätzungen, die zur Zeit der Entlehnung in der Sprachgemeinschaft geherrscht haben, spielen jedenfalls auch eine wichtige Rolle bei der Suche nach den Gründen, die zu einer Übernahme geführt haben.